

4. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і літера, 2009. 584 с.
5. Кремінь Т., Старовойт Л. Українська Атлантида Дмитра Кременя: дискурс творчості. Миколаїв: Іліон, 2020. 328 с.
6. Кремінь Д. Поетичний театр Олександра Гавроша. *Гаврош О. Тіло лучниці: поезії*. Львів: Піраміда, 2006. С. 54–56.
7. Кремінь Д. Сповідь на вершині. *Шип Ю. Поки сонце не зайшло...: вибране*. Ужгород, 2003. С. 5–10.
8. Кремінь Д. Теорія крила, або Із чого може вирости любов... *Кузан В. Золото Карпат: поезії*. Ужгород, 2003. С. 5–8.
9. Листи від Дмитра Кременя. *Часто П. «...І всі давно змінилися адреси...»*. Ужгород: ТІМРАНИ, 2016. С. 11–48.
10. Листи Д. Кременя до В.О. Коротича *Небесне і земне: спогади, есе, оригінали*. Миколаїв: Іліон, 2018. С. 177–208.
11. Між Карпатами і Татрами: Дмитро Кремінь у дзеркалі художнього перекладу. Вип. 25. Упоряд., вступ. ст. Т.В. Ліхтей, пер. укр. Д.Д. Кремінь, пер. словац. В. Юричкова. Ужгород: Ліра, 2016. 100 с.
12. Між Карпатами і Татрами: Поезія Еміла Болеслава Лукача в українському перекладі Дмитра Кременя. Вип. 20. Упоряд. Т.В. Ліхтей. Ужгород: Ліра, 2013. 64 с.
13. Між Карпатами і Татрами: поезія Мирослава Валека в українському перекладі Дмитра Кременя. Вип. 28. Вступ. сл. Т.В. Ліхтей. Ужгород: ТІМРАНИ, 2018. 52 с.
14. Між Карпатами і Татрами: цикл “Постаті”: поезія Дмитра Кременя у словацькому перекладі Валерії Юричкової. Вип. 17. Упоряд. Т.В. Ліхтей; пер. словац. В. Юричкова. Ужгород: Ліра, 2011. 64 с. : іл.
15. Між Карпатами і Татрами: цикл “Постаті”: словац. поезія в пер. Дмитра Кременя. Вип. 16. Упоряд. Т.В. Ліхтей; пер. укр. Д.Д. Кремінь. Ужгород: Ліра, 2011. 48 с.
16. Олекса Мишанич у колі сучасників: збірник спогадів, статей, есе, бібліографічних джерел (до 85-річчя від дня народження науковця). Ужгород: РІК-У, 2018. 380 с.
17. Панько С.І. Вибрані твори: Коли засвічувалися віщі вогні. Упоряд. С.С. Панько, О.Д. Гаврош. Ужгород: Карпати, 2020. 336 с. : іл, фото.
18. Петро Скунець у колі сучасників: збірник спогадів, статей, бібліографічних джерел (до 80-річчя від дня народження письменника). Ужгород: РІК-У, 2023. 472 с.
19. Шуляр В.І. Вивчення епістолярію Дмитра Кременя під час лабораторного заняття у старшій профільній школі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 9. С. 15–19.
20. Щоденники Івана Чендея: (1953-1973 рр.). Кн. 1. Упоряд. М.І. Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2021. 640 с. : іл, портр.
21. Щоденники Івана Чендея: (1974-1981 рр.). Кн. 2. Упоряд. М.І. Чендей-Трещак. Ужгород: РІК-У, 2021. 688 с. : іл, портр.

Іванна КОГУТИЧ-ГАВРОШ,

редактор науково-методичного відділу

КЗ «Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Ф. Потоушняка» Закарпатської обласної ради;

<https://orcid.org/0000-0003-1646-4558>

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Однією із плідних сфер діяльності Дмитра Кременя була викладацька робота у вищих навчальних закладах Миколаївщини. Молодого члена Спільниці письменників УРСР було запрошено із Казанки в 1979 році саме на посаду викладача кафедри української літератури Миколаївського державного педагогічного інституту імені В.Г. Белінського. Кафедра української літератури, очолювана доктором філологічних наук, професором І.А. Луценком, на той час була однією з найстаріших кафедр інституту. Як окремий структурний підрозділ вона почала

функціонувати ще в 30-х роках ХХ століття, переживала різні структурні зміни, функціонуючи то в поєднанні з кафедрою української мови, то в спілці з кафедрою російської та зарубіжної літератури.

І лише в 1973 році їй було повернуто статус окремої кафедри, на завідування якою було обрано доктора філологічних наук, професора І.А. Луценка. У лютому 1979 року раптово відійшов у вічність один із її членів, кандидат філологічних наук, доцент, довголітній декан філологічного факультету Андрій Якимович Солоха. Цю втрату терміново на-

магалися виправити. Кандидатура Дмитра Кременя підходила якнайкраще: мав університетську освіту філолога та ще й недавно прийнятий до Спілки письменників УРСР.

Талановитий організатор, член Спілки письменників УРСР, І.А. Луценко зумів певною мірою поживити наукову діяльність кафедри. У педагогічному інституті, розташованому в «закритому» обласному центрі, серед очільників кафедр докторів наук було небагато. Тому І.А. Луценко докладав усіх зусиль, щоб (у його розумінні) кафедра стала однією з кращих у навчальному закладі.

Предметом професійних інтересів професора була компаративістика – типологічне дослідження зв'язків української літератури з іншими. Але в той час радянською наукою цей термін не визнавався, то була «вигадка» західних «псевдонауковців». Радянські ж ідеологи всіляко просували теорію «єдиної багатонаціональної літератури», яку створювали представники «єдиного радянського народу – нової історичної, соціальної, інтернаціональної спільності людей», що виникла на території СРСР. Саме в такому руслі намагався організувати роботу своєї кафедри І.А. Луценко. Основні його праці були присвячені зв'язкам української літератури з грузинською та осетинською літературами: «Коста Хетагуров і Україна» (1961), «Образ смуглявої сестри України» (1966), «Українсько-грузинські літературні зв'язки в їх історичному розвитку» (1968). Намагаючись розбудувати свою наукову школу, він усім молодим пошукувачам підбирав теми кандидатських досліджень, присвячені вивченню літературних взаємозв'язків. Але літератури пропонувалися лише з теренів Радянського Союзу, зарубіжні – до уваги ніяк не бралися.

І.А. Луценко став організатором декількох всеукраїнських та всесоюзних конференцій, присвячених дослідженню тогочасного літературного процесу, на яких виступали з доповідями відомі в той час науковці Радянського Союзу Г. Ломідзе, О. Лордкіпанідзе, Н. Джусойти, Н. Крутікова, В. Фашенко, П. Кононенко, П. Охріменко, О. Мазуркевич, З. Голубева, В. Дончик, В. Марко, І. Дузь, М. Левченко, А. Недзвідський, К. Фролова, М. Гуменний, В. Панченко, М. Жулинський, Г. Штонь та ін.

З 1969 року на кафедрі почав працювати Олександр Савич Кухар-Онишко. Він викладав курси української радянської літератури і теорії літератури. Здійснював велику наукову роботу, став автором близько 100 публікацій у наукових збірниках і журналах. У той час працював над монографією «Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типи», яку видав пізніше, в 1985 році. Такою ж була й тема його докторської дисертації. О.С. Кухар-Онишко був співавтором ряду підручників з історії і теорії літератури, членом редколегії збірника «Українське літературознавство».

Після закінчення аспірантури при Київському педагогічному інституті імені М. Горького на кафедрі було розподілено В.Г. Волочая, який працював із 1978 по 1986 рік спочатку на посаді викладача,

потім доцента. Захистив кандидатську дисертацію з проблем «шкільної прози» 30-70-років ХХ століття. Виконував обов'язки заступника декана філологічного факультету, секретаря партійного бюро, упродовж декількох років керував роботою наукового студентського товариства.

Розпочинали в цей час свій викладацький шлях молоді викладачі, випускники Миколаївського педагогічного інституту, Л.В. Старовойт та А.Л. Ситченко.

Як відомо, 70-і роки одержали назву «застійних» часів. Короткочасна «хрущовська відлига» змінювалася на «брежнєвсько-сусловські заморозки»: по країні прокотилася хвиля арештів. Ті представники української інтелігенції, які не підтримували «керівну і направляючу» лінію партії в галузі літератури, або були відлучені від літературного процесу, або змушені були змиритися з партійними приписами.

Найгіршим було те, що «бійці ідеологічного фронту» – викладачі кафедри літератури – упродовж багатьох років перебували в «інформаційному вакуумі», що став одним із найосновніших «здобутків» «застійних часів». Особливо сильний ідеологічний пресинг був характерний для першої половини 70-х років. Лише по тому, чий імена рекомендувалося вилучити зі списків авторів, що вивчалися, або з переліків проскрибованих імен, творів, тем і проблем, що вміщувалися в тій чи іншій статті партійних ідеологів (у журналах «Комуніст України» або «Вопросы истории КПСС») можна було зробити висновок про наявність вільнодумства в літературних колах. Особливо активно нагніталася напруга контрпропаганди, розвінчування буржуазного способу життя. Ідеологічна правильність стала основним критерієм оцінки художніх явищ. Характеристику літературного процесу будь-якого періоду обов'язково слід було подавати в руслі оцінки літературних явищ, даних на черговому партійному з'їзді. До наукових робіт (дипломна робота, дисертація) у список методологічної літератури обов'язково треба було включати праці ідеологів марксизму-ленінізму та матеріали партійних з'їздів. Про те, щоб стаття чи інша наукова праця була опублікована без цього обов'язкового «набору», годі було і мріяти. Часто траплялися навіть анекдотичні ситуації при дотриманні «ідеологічної правильності» заняття чи уроку. Колишня випускниця МДПІ, вчителька сільської школи, ділилася враженнями: приїжджому інспекторові з обласного відділу освіти страшенно не сподобався урок по вивченню байки Л. Глібова «Щука», бо на уроці пролунало лише три цитати з праць Л.І. Брежнєва, а з творів Маркса-Енгельса-Леніна не було жодної. Тому урок заслуговував різкої критичної оцінки.

Згадується також подібний епізод, який мені довелося пережити особисто. У 1975 році здійснювалася фронтальна перевірка МДПІ Міністерством освіти України, яка була плановою. Вивчення стану викладання дисциплін велося комісією, що складалася з представників вищих навчальних закладів із

різних областей України. Відвідуючи мою лекцію, тоді молодого викладача, один із тих, кому була доручена перевірка, відомий літературний критик, кандидат наук «розгромив» лекцію лише за те, що в ній не було посилання на статтю М. Шамоти «За конкретно-історичне відображення життя в літературі» («Комуніст України», 1973, №5), бо лише в її ракурсі слід було викладати матеріал. Саме з цієї статті на довгий час почалася остаточна боротьба проти вільнодумства в літературі й літературній критиці. Завідувач кафедри, виливши на мою голову «не одне відро помий» за те, що посміла послухатися його вказівок, проте, домовився з перевіряючим, щоб той відвідав ще одну мою лекцію, аби цей факт не було відзначено у висновках перевірки. Захищав завідувач, звичайно, не мене, а честь власного мундира, не бажаючи показати, що така ситуація виявилася можливою.

Не було незвичним у ті часи запрошення викладача на партзбори і сувора догана за те, що висловив перед студентами власні думки про той чи інший твір, якщо вони розходилися із загальноприйнятною лінією. А декого «запрошували» і до КДБ – для проведення «профілактичних» бесід. Окремим пропонувалося виконувати роль «донощика» і конкретно вказувалося, чия поведінка зі студентами цікавить органи КДБ. Не дивним було функціонування «чорних списків» – пониження з посади, звільнення з роботи.

З вищесказаного стає зрозуміло, чому в той час не робили спроб залишитися працювати після досягнення пенсійного віку вчені, яким було що повідати студентам, високі професіонали, ерудити, серед яких, наприклад, Яків Олександрович Федоренко. Йому було затісно у вузьких коридорах ідеологічно-кон'юнктурного соціалістичного реалізму, який близько півстоліття процвітав як непорушна методологічна доктрина. У 30-і роки викладач уже побував у списках «проскрибованих», розумів, що 70-і роки можуть закінчитися чимось подібним.

Тому-то, хоч і жвавим було наукове життя на кафедрі української літератури в 70-х рр., хоч «наукові світила» з усіх республік Радянського Союзу були представлені на наукових конференціях, що проводилися в той час у Миколаївському педінституті, хоч таким широким представництвом літературознавчих авторитетів кафедрі української літератури варто було б пишатися, все ж таки дуже гіркий присмак лишився від того наукового розмаху. Бо конференції були даниною часові, присвячені проблемам взаємозбагачення і зближення літератур народів СРСР, відображенню соціалістичного способу життя у радянській багатонаціональній літературі, темі соціалістичної праці тощо. Проте поряд з аналізом творів кон'юнктурних, «вимушених» були у доповідях на цих конференціях, звичайно, і певні прориви за межі регламентованих проблем.

У такі несприятливі часи почав працювати на кафедрі Д.Д. Кремень. Йому доручили читати такі курси, як «усна народна творчість», «антична лі-

тература», вести практичні та семінарські заняття з української літератури, керувати педагогічною практикою, написанням курсових робіт. Його перші студенти захоплено згадують години спілкування з молодим викладачем. Наприклад, доктор філологічних наук, професор В.В. Гладішев характеризує Д. Кременя так: «...стрункий, дотепний, вишукано - ввічливий у звертанні до студентів, вирізнявся умінням вести дискусію, обґрунтовував свою точку зору завжди глибоко й переконливо». З.І. Благодатна, методист Снігурівського районного відділу освіти з багатолітнім стажем, пригадує, настільки вражала студентів широка обізнаність молодого викладача з явищами не лише української, а й зарубіжної літератури й культури, бо він намагався вчити їх осмислювати певні явища українського літературного процесу в порівнянні з досягненнями світової літератури. Доктор педагогічних наук, директор МОІППО В.І. Шуляр, якому теж поталанило навчатися у Д.Д. Кременя, наголошував на глибині мислення та енциклопедичності знань викладача. Справжньою удачею для літературної молоді Миколаївщини стала обласна літературна студія «Джерела», якою керував Д. Кремень. Про набуття у ній перших кроків майстерності згадує професор В. Гладішев, а В. Шуляр мовить про ту неповторну естетичну насолоду, яку одержували літстудійці від знайомства з поетичними творами, які обговорювалися.

Завідувач кафедри І.А. Луценко, людина авторитарна, добираючи кадри, завжди намагався добитися того, щоб вони не відходили від «генеральної лінії, накресленої партією». Побувати на всіх заняттях у всіх викладачів, особливо молодих, він, звичайно, не міг. Але «перепроверити» після їхньої перевірки курсові, контрольні роботи – то був особливий метод роботи завідувача з молодими колегами. Особливо доскіпливо він перевіряв «вступ» та «список використаної літератури», чи не забули там згадати постанови чергових пленумів та з'їздів, чи праць «генсека-мемуариста». Під такі екзекуції потрапляли всі. Боляче було бачити, якою принизливою така процедура була для В.Г. Волочая та Д.Д. Кременя. Але природна шляхетність і вихованість не дозволяли їм і собі переходити на підвищений тон, наслідуючи завідувача кафедри.

Працюючи викладачем, Д. Кремень, як він згадував пізніше, планував розпочати дисертаційне дослідження, керівником якого згодився стати доктор філологічних наук, професор, колишній студент Миколаївського інституту народної освіти С.А. Крижанівський, але плани молодого викладача змінилися.

Він уже мав досвід журналістської роботи, працюючи в Казанці. У Миколаєві досить швидко зійшовся з молодими поетами, випускниками філологічного факультету Віктором Жадьком, Володимиром Пучковим, які після завершення навчання працювали журналістами. Обласна молодіжна газета «Ленінське плем'я» славилася творчою, доброзичливою атмосферою, була популярною серед

молодіжної аудиторії. Вир журналістики захопив і Дмитра Кременя. Причому – на декілька десятиліть.

Можливо, причиною того, що ерудований, знаючий, добре підготовлений молодий викладач залишив інститутські аудиторії, стало й те, настільки генеральна лінія розвитку кафедри, обрана й неухильно підтримувана завідувачем, не сприймалася його вільнолюбною душею.

Отже, якщо проаналізувати шляхи розвитку літературознавчої думки на кафедрі української літератури у той період, то слід зазначити, що вона не завжди була продуктивною, сьогодні певної частини думок багато хто б уже й не повторив. Адже значною мірою в наукових статтях, посібниках, лекціях автори не відхилялися від генеральної лінії, визначеної партією, бо це вважалося злочинним. Про таке доводиться говорити з великим болем. Як і про той факт, що професору О.С. Кухар-Онишку довелося відмовитися від захисту готової докторської дисертації, присвяченої дослідженню індивідуальних стилів письменників, тільки тому, що один із високопоставлених столичних вчених (офіційний опонент) не був згоден з його позицією щодо оцінки естетики соціалістичного реалізму.

І все ж після 1985 р. найсуттєвішу роль стала відігравати поступова зміна уявлень про сам феномен художньої творчості. У оцінках переважно явищ класичної літератури класові цінності щодаля почали поступатися загальнолюдським. Це дало змогу дослідникам, насамперед О.С. Кухар-Онишку, А.Л. Ситченку, Л.В. Старовойт, І.Ю. Березі, П.М. Водяній, уписувати в літературний процес ті явища, які донедавна залишалися неприйнятними.

А Дмитро Кремень у вузівській аудиторії повертався ще не раз, правда, уже в інші часи. У 2005 – 2008 роках він працював на посаді доцента кафедри української літератури Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського за сумісництвом, викладаючи курс літературного краєзнавства. Укладена ним програма спецкурсу, глибока й детальна, довгі роки бралася за основу при розробці пізніших програм. У цей час Дмитро Кремень виступав організатором та учасником на-

укових конференцій, які проводилися кафедрою, опублікував ряд наукових статей. Особливої ваги набула Всеукраїнська наукова конференція з нагоди 70-річчя М. Вінграновського: “Микола Вінграновський: доба і контекст” (жовтень 2006 року), за результатами якої було опубліковано два збірники наукових праць, в яких було зібрано матеріали доповідей провідних вітчизняних науковців і студентів різних ВНЗ України. Один із провідних дослідників творчості М. Вінграновського Т. Салига відзначив доповідь Д. Кременя як одну з найкращих.

Запрошуючи Д. Кременя до співробітництва, кафедра мала амбітний план. Оскільки він став лауреатом Державної премії України імені Т.Г. Шевченка ще в 1999 році, ми сподівалися, що, набувши відповідного викладацького стажу, поет зможе одержати вчене звання професора як виняток, без захисту докторської дисертації. Але після всіх консультацій із чиновниками Міністерства освіти і науки України виявилось, що для одержання професорського диплома державного зразка треба обов’язково мати звання «заслуженого працівника освіти України» чи «заслуженого діяча науки і техніки України». І ніякі Державні премії в галузі літератури з цими званнями зрівнятися не можуть. Тому довелося Д. Кременю працювати на посадах професора у ВНЗ Миколаєва, маючи лише «народне» визнання, а не державне.

Довгі роки Дмитро Дмитрович працював за сумісництвом на посаді професора в Південнослов’янському інституті Київського славістичного університету, в Миколаївській філії Київського національного університету культури і мистецтв, університеті «Україна», в міжнародному класичному університеті імені П. Орлика. Його нестандартні підходи до викладання, багату практичний досвід журналістської роботи, уміння «бачити» студента, розуміти його душу, доброзичливість, чуйність, людяність завжди створювали атмосферу високої духовності, пошани, відповідальності.

*Людмила СТАРОВОЙТ,
професор Миколаївського національного
університету ім.В.О.Сухомлинського*